

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

U DVA STUPCA I PANDANA¹

„JA KAO SVOJA SLIKA”. DISKURZIVNOST I KONCEPTI AUTORSTVA TINA UJEVIĆA, UR. MARINA PROTRKA ŠTIMEC I ANERA RYZNAR

Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Zavod za znanost o književnosti
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2020.

Nedavno objavljeni zbornik „*Ja kao svoja slika*”. *Diskurzivnost i koncepti autorstva Tina Ujevića*, sukladno naslovnoj aluziji na tekst *Totalni pjesnik* Stanislava Šimića, dotiče se mnogih neuralgičnih mjesta Ujevićeve recepcije i usto svojim prilozima nudi nove poglede na dijelove ili cjelinu njegova opusa, zacrtavajući smjernice budućih istraživanja. Zbornik pridružen Biblioteci L Zavoda za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu okuplja radove sudionika istoimenoga međunarodnog znanstvenog skupa, održanog u studenome 2017. godine u organizaciji zagrebačkoga Odsjeka za kroatistiku i beogradskoga Instituta za književnost i umetnost.

Urednice Marina Protrka Štimec i Anera Ryznar u uvodniku ističu kako je cilj skupa i zbornika uputiti

na (*ne*)*usustavljivost* Ujevićeva opusa „u odnosu na postojeće kritičke, metodičke, jezičke, stilske i književnopolovijesne perspektive” (7), pri čemu sve okupljene tekstove povezuje odmak od biografizma koji se u autorovoj recepciji prometnuo u dominantni interpretativni okvir te istraživački povratak Ujevićevim djelima. Polazišni je cilj autore usmjerio na čitanje dosad uvelike zanemarene Ujevićeve proze, posebice njegovih autobiografskih tekstova, i potaknuo nove perspektive tumačenja njegove poezije. Štoviše, napustivši uvriježene pretpostavke i obrasce, autori su svojim inovativnim pristupima razvijenim na razmeđu književne teorije i povijesti književnosti, jezika i kulture ukazali na izazove koje Ujevićevo djelo i dalje postavlja već iskusnim, ali i budućim čitateljima i istraživačima.

Okupljeni radovi podijeljeni su na četiri tematska bloka. Prvi, pod naslovom „*U dva stupca i pandana*”:

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-7020 „Književne revolucije”.

Izvedbe autorstva, otvaraju dvije temeljne studije kojima su fokusu funkcija autorstva u dosadašnjoj Ujevićevoj recepciji i smjerovi budućih proučavanja. U tekstu znakovita naslova – *Proza pjesnika Ujevića* – Tomislav Brlek osvrće se na značajan izostanak recepcije Ujevićeve proze, za koju je otprije poznato da je domaćoj kritici najčešće predstavljala tek „pomoćno sredstvo za razumijevanje njegove poezije i biografije”². Nasuprot mnogim kritičkim i književno-povijesnim procjenama, Brlek tvrdi da Ujevićeva proza nije „ni autobiografska ni neznačka, ponajmanje pak svaštarska *addenda*, koju ne bismo ni čitali da joj autor nije veliki pjesnik [...], nego autonoman, ali integralan dio opusa koji upravo sa svoje samostalne vrijednosti osvjetljava – i to presudno – njegov pjesnički dio” (33). Brlek u nastavku povezuje Ujevićeve stavove o umjetnosti, književnosti i odnosu poezije i proze s Bahtinovim pristupom romanu i oblikom anatomije kakav opisuje Frye, utemeljujući u Ujevićevoj prozi kritiku biografizma i ustaljenih stereotipa njegove recepcije te pristup cjelini opusa. Činjenicu da je veći dio Ujevićeve opusa nepročitan ili pročitano manjkavo, Marina Protrka Štimec u radu *Paradoksi autorstva Tina Ujevi-*

ća dovodi u proturječnu vezu ne samo s kanonskim nego i kulturnim statusom autora čiji su pojedini stihovi općepoznati, uglazbljeni i utisnuti u kolektivno pamćenje, pa je njegovo ime danas u središtu mnogih kulturnih programa, obljetnica i prigodnih događaja. I sama je biografistička čitateljska navada, pokazuje autorica, u paradoksalnom neraszmjeru s Ujevićevom dosljednom problematizacijom biografije i biografskih žanrova u cjelini opusa – bilo eksplicitnim autopoetičkim iskazima bilo pripovjednim postupcima i strategijama. Opovrgavajući dominantni narativ o Ujevićevu putu od mladoga buntovnika i političkoga aktivista do pjesnika „vasionca”, patnika i prokletnika koji se, razočaran, udaljava od zajednice, Protrka Štimec pokazuje kako uslijed rascjepa života i djela Ujevićeve izvedbe autorstva u javnome prostoru ulica i kavana dobivaju značaj političkoga angažmana usmjerenog protiv logike kapitala, političkih dogmi i stigmatizacije. Na tome tragu, dajući toposima imaginarija o „kralju boema” zasluženu analitičku pozornost, u tekstu koji zatvara prvu skupinu Lana Molvarec istražuje Ujevićevu prozu s temom gradskoga pejzaža i liminalnih gradskih prostora – poput birtija, krčmi, gostionica, kavana, liftova, kolodvora, konačišta i biblioteka. Autorica razmatra fizički i psihički nomadi-

² Gajević, Dragomir. 1988. *Tin Ujević u jugoslavenskoj književnoj kritici*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 314.

zam karakterističan za te prostore kao aspekt diskurzivnoga i performativnoga oblikovanja pripovjednih subjekata i modernističkih autorskih figura, na kojemu se zasnivaju estetika otpora modernome građanskom društvu i kapitalističkoj komodifikaciji te transformativni učinci književnosti kao po sebi liminalne, hipnagogijske prakse.

Zalazeći dublje u problem biografije u Ujevićevu djelu i recepciji, drugi blok pod naslovom „*Ličnost je razgrađena kuća*”: Ujevićeva (auto)biografija i (auto)poetika donosi četiri čitanja Ujevićevih autobiografskih tekstova. Pitanje dvostrukoga koda pisanja i otpora koji uvjetuje složenost i nestalnost subjektiviteta u Ujevićevim autobiografijama Ivan Majić promatra kroz prizmu srodnosti njegova umjetničkog programa s Blanchotovim i Nietzscheovim pristupom umjetnosti koja nastaje i afirmira se uslijed autorskoga iščeznuća. U istome korpusu Ujevićevih tekstova Iva Tešić razmatra međusobno uvjetovane odnose prema egzistenciji, jastvu i stvaralaštvu kao jedinome pravom postojanju. Oslanjajući se na Barthesove i Foucaultove postavke, autorica ukazuje na učinke Ujevićeva imena kao integrativnoga načela koje uvjetuje kako biografske tako i antibiografske čitateljske prakse. Sukladno tome, u nastavku slijede dva čitanja Ujevićeve putopisne proze u autobiograf-

skome ključu. Krystyna Pieniążek-Marković u Ujevićevoj putopisnoj prozi o Parizu, Sarajevu, Splitu, Braču i Visu istražuje postupke kreiranja autoportreta pripovjednoga subjekta i artikulacije žudnje za mjestom „gdje ga nema”. U srodnome teorijskom okviru, koristeći koncept autobiografskoga mjesta kao sjećanja sukladnoga egzistencijalnome iskustvu Małgorzate Czerwińskiej i pojam (auto)biogeografije koja iskustvo opisuje pomoću prostornih kategorija Elżbiete Rybickie, Sylwija Nowak-Bajcar razmatra različita značenja Dalmacije u promjenjivoj vizuri drugih geografskih odrednica Ujevićeve poezije i proze.

Da se Ujević u cjelini svojega opusa, i pjesničkoga i proznoga, ne poigrava samo autobiografijom već i žanrovskim kategorijama uopće, pokazuje treća skupina radova naslovljena „*Mjesto koje sam odavna napustio*”: *Žanr, poetika i tekst*. Otvara je rad Slavena Jurića koji pjesmu *Riđokosi Mesije* određuje i opisuje kao poemu, ističući interpretativne potencijale koji iz ovoga – u cjelini Ujevićeva opusa jedinstvenog – žanrovskog odabira proizlaze. Naime, polifoni kompozicijski plan i različite, hijerarhijski uspostavljene iskazivačke instance omogućuju uspostavu višeglasja, pa čak i sraza utopijskih i distopijskih projekcija karakterističnih za Ujevićev modernistički program, koji upravo zbog

izostanka žanrovske analize u dosadašnjim čitanjima ostaje previđen. Još jednim žanrom zanemarenim u Ujevićevoj recepciji – pjesmama u prozi – u kontekstu njegova opusa te hrvatske i europske književnosti bavi se Branislav Oblučar. Autor ukazuje na ambivalentno mjesto Ujevićevih pjesama u prozi na razmeđu lirike i esejistike, kako u Ujevićevoj autopoetici tako i u izborima priređivača njihovih izdanja. Istražujući njihovu tematsku i stilsku srodnost s autorovim esejima i lirikom, Oblučar na primjeru pjesničke proze *Pendžeri*, transformirane u nenaslovljene stihove u eseju *Ispit savjesti*, pokazuje kako je stabilnost očuvana uslijed prelamanja proze u stih komplementarna nepoznanici pripovjednoga ili lirskoga *ja* oko koje se i stihovi i proza ispisuju. Da se na njegovu dnu konačno nalazi kolektiv, pokazuje i čitanje Ujevićeve esejistike i lirike koje donosi Aleksandar Mijatović. Razmatrajući odnos između antologijske pjesme *Pobratimstvo lica u svemiru* i Ujevićevih eseja iz pariškoga razdoblja, Mijatović Ujevićeve ideje samoće i savjesti povezuje s konceptima predindividualnog i transindividualnog Gilberta Simondona i stoga ih sagledava kao momente na kojima se impersonalizacijom *Ja* u *On* zasniva anonimni kolektiv – *bezimeno ustrajanje u braći*. Odatle Ujevićeva ideja jugoslavenstva odgovara po-

najprije zajednici utemeljenoj u savjestima, izmještajući politiku Ujevićeve književnosti onkraj narativa o njegovu političkom angažmanu, koji je nerijetko bio polazištem tumačenja njegovih djela. Poveznice između Ujevićeve lirike i esejistike u tekstu *Ujevićev „fantomski roman“* uspostavlja i Andrea Milanko. Suočivši se s pretpostavkama o izostanku romana u Ujevićevu opusu, Milanko iznosi lucidnu analizu eseja iz zbirke *Ljudi za vratima gostionice* te zaključuje da Ujević nije napisao roman ponajprije „zato što mu je osobni *credo* odbijao prikopčati se na bilo koju teleologiju” (242). Marginalizacijom autobiografije i fikcionalnim postupcima Ujevićevi eseji ipak se znatno približavaju modernističkome romanu. S druge strane, pokazuje Milanko, ljubavna fabula drugdje postaje gradbenim postupkom djela: u Ujevićevoj pjesničkoj zbirci *Kolajna*, gradeći svojevrсни lirski roman, *otkinutu glavu predujma* Ujevićeva romana, koji nužno zahtijeva stalnu promjenu čitalačkih navika i okvira, ponajprije onih koji i u esejima i u lirici nastoje pronaći autobiografski pokretač u vidu fakcije tobože oslobođene bremena fikcije. Naglašavajući središnje mjesto ljubavne priče u *Kolajni*, Luka Šeput zbirku razmatra u svjetlu Ujevićeva ambivalentnog odnosa prema književnoj tradiciji, a stoga i formi canconijera kao dijela petrarkističkoga

nasljeđa. Iako se petrarkistički utjecaj u Ujevićevoj recepciji opetovano ističe, autor primjećuje posvemašnje oklijevanje da se *Kolajna* odredi i opiše kao kanconijer. Iz pomnije analize proizlazi da *Kolajna* kanconijer evocira u fragmentima, dvama principima integracije pjesama – tradicionalnim linearnim ulančavanjem i varijacijama koje potkopavaju jednoznačno uspostavljen slijed, te uopće proturječnim učincima iznevjerenih i potvrđenih književnih konvencija, koji su možda i uzrok zaobilaženja kanconijera u dosadašnjim pristupima *Kolajni*.

Na kontradikcije Ujevićeva odnosa prema književnim prethodnicima upućuje i posljednja cjelina zbornika znakovito naslovljena autorovim geslom – „*Obnoviti se ili umrijeti*”: *Ujevićev modernizam na ramenima tradicije*. Na dijalog s antičkom književnošću u Ujevićevoj lirici i prozi upućuje Ana Petković, opovrgavajući analizom *Leleka sebra* procjenu da su, među ostalim, antička djela „prestala biti ona žudnja, istinska ljubav našega srca... da bi mogla preći u način osjećanja, u krv i u sokove i u tkiva, u vasionu težnju za životom”³, koju Ujević iznosi u čuvenome eseju *Sumrak poezije*. Nadalje, na utjecaje starije hrvatske

književnosti na tematskoj, stilskoj i jezičnoj razini, čiji je najpoznatiji primjer antologijska pjesma *Oproštaj*, ukazuju analize Ljubice Josić i Amira Kapetanovića. Nakon novih uvida u dosad osvještenije Ujevićeve utjecaje, u nastavku saznajemo ponešto i o Ujevićevu odnosu sa suvremenom srpskom književnošću, čijim je aktivnim dionikom bio za vrijeme boravka u Beogradu. Rad Bojana Jovića donosi analizu Ujevićevih kritičkih prikaza suvremene srpske književnosti. Ispitujući poveznice Ujevićeva shvaćanja književnosti s njegovim političkim stavovima i životnim okolnostima, Jović naposljetku ipak ističe kontinuitet Ujevićeve kritičke metode i poetičkih načela: usredotočenosti na tekst koja tek naizgled proturječi uvidu u širi kontekst, kako bi se razmotrili zadaci književnosti u aktualnim političkim i epohalnim uvjetima, uz rijedak jednoznačno afirmativan ili negativan sud o srpskim književnicima. Sužavajući analitički fokus na četiri Ujevićeva kritička teksta o pjesnicima srpske moderne, Bojan Čolak u njima prepoznaje specifičan društveno angažirani pristup čitanju književnosti te društveni angažman ističe kao važnu odrednicu Ujevićeva shvaćanja književnosti u razdoblju prije Prvoga svjetskog rata. Ovaj blok zatvara se tekstom Sanjina Sorela o tradiciji mediteranizma u Ujevićevu neuvrštenom pjesništvu, čiji se poetski ideali-

³ Ujević, Tin. 1965. *Ljudi za vratima go-stionice. Skalpel kaosa. Sabrana djela*, VI. Dragutin Tadijanović i dr. (ur.). Zagreb: Znanje, str. 380.

zam koji propagira mediteransku prirodu, kulturu, ljepotu i pamćenje razilazi sa skepsom Ujevićevih eseja o mediteranskome kulturnom krugu. No upravo se u esejima, tvrdi Sorel, ističe Ujevićeva projekcija budućnosti ključna za razumijevanje svojevrsne *ekopoetike* njegova mediteranističkog pjesništva.

Posljednji rad, izdvojen u *Apendiksu*, nova je dopuna Ujevićeve korespondencije okupljene u *Sabranim djelima*. Marija Mitrović u rukopisnoj je ostavštini Ivana Mavera, utemeljitelja talijanske slavistike, pronašla dopisnicu koju mu je Ujević poslao u travnju 1935. godine. Naime, riječ je o Ujevićevu školskom drugu spomenutom u nizu njegovih tekstova. Autorica donosi fotografiju, transkript, prijevod i analizu Ujevićeve dopisnice uz osvrt na kontekst koji povezuje dva đaka splitske klasične gimnazije.

Niz u isti mah raznorodnih i srodnih čitanja, koja su urednice zbornika okupile u koherentnu cjelinu, Ujevićevu sliku smjestio je u nove istraživačke, metodološke i čitateljske okvire. Polazišni odmak od biografizma i povratak tekstu koji povezuju radove okupljene u ovome zborniku, vidljivi već u njegovu sadržaju, a pomnijim čitanjem postavljene iz raznolikih teorijskih perspektiva i usmjerene na različite dijelove Ujevićeva opusa, uvjetovali su srodnosti i poveznice unutar zbornika na

više razina. Prije svega, svi tekstovi uz teorijski i istraživački rad na odbranome korpusu uspostavljaju dijalog, ali i polemiku s bogatom Ujevićevom recepcijom, ističući i njezine vrijedne doprinose i slijepe pjege koje nam je ostavila u nasljeđe. Pri tom su svijest o inherentnoj nečitljivosti djela, kao uvjetu čitanja i dijaloga, naslijedili upravo od Ujevića, čiji nam tekst uvijek poručuje: „Gledajte me ovako dvostruko, u dva stupca i pandana, pa još niste dobili pravu ideju o meni trostrukom, daljem, zamršenom i u dubini vrlo mirnom, staloženom, hladnokrvnom”.⁴ Sa srodnim se paradoksima konstitutivnim za Ujevićevu poetiku nužno suočavaju svi njegovi čitatelji, bilo da su zaokupljeni odnosom poezije i proze, umjetnosti i života, čežnje za domom i bezdomnosti, pisanja i smrti, odlaska i povratka, utopije i distopije, samoće i zajednice, fikcije i faksije ili tradicije i modernosti, bilo nekim drugim krajnostima koje je Ujević ionako „odavna napustio”. Budući da ne nastoji utišati njegova dvostruka i trostruka proturječja, zbornik nas potiče da čitajući Ujevića uporno stvaramo i raskidamo veze između *posvuda i nigdje* njegovih djela.

Mirela Dakić

⁴ Ujević, Tin. 1965. *Ljudi za vratima gostionice. Skalpel kaosa. Sabrana djela*, VI. Dragutin Tadijanović i dr. (ur.). Zagreb: Znanje, str. 288.